

İnanç Doğruluk ve Gerekçeleştirme

Gettier sorunu üç parçalı tanım üzerine oturur. Bu unsurlar açısından “S p olduğunu biliyor” şemasına örnek olarak şunları verebiliriz: “Alper elleri olduğunu bilir.” “Hasan, R. M. Chisholm’un şüpheli olmadığını bilir.” Bilginin ne olduğunu tanımlamak için bizim “S p olduğunu ancak ve ancak koşuluyla bilir.” ifadesindeki boşluğu doldurmamız gerekir. Bu boşluktaki bilgi için tek tek zorunlu, ortak olarak yeterli olan koşulların belirtilmesi yoluyla bilginin unsurlarını ortaya koyabiliriz. Bu durumda karşımıza şu üç koşul çıkar: inanç, doğruluk ve gerekçeleştirme.¹

İnanç Koşulu

İnanç koşulu, öznenin bir önermenin doğruluğu konusundaki zihinsel durumunu ifade eder. İnanç, bilgide psikolojik bir unsurdur. Bu nedenle inancı meydana getiren nedenlere bağlı olarak inanma seviyemiz artar ya da eksilir. Bu açıdan inancın farklı seviyeleri vardır. Birinin bir şeyi bildiğini iddia etmesi, yüksek seviyede inanmayı ifade eder. Öznede tam bir kararlılık söz konusuysa buna kesin inanç adı verilir. Eğer özne bir şeyin başka türlü de olabileceğine ihtimal veriyorsa buna zanna dayalı inanç denir. Bir şeyi bilmiş olmak için zorunlu olarak o şeyin öyle olduğuna inanmak gerekir. Eğer S p olduğun inanıyorsa S p olduğunu bilebilir. Aksini söylemek, S’nin p’ye inanmaksızın da p olduğunu bileceğini iddia etmektir. Bu makul görünmemektedir. Bunu savunanlar olsa da inancı bilginin zorunlu unsuru/koşulu kabul edenler çoğunluktadır.

Keith Lehrer, bilgi için gerekli olan şeyin inanç değil kabul olduğunu ileri sürer. Fakat bunun inanç koşulunun tamamen reddi olarak değerlendirilmemesi aksine inançla ilgili bir modifikasyon olarak görülmesi gerekir. Lehrer’e göre p’yi bilmek için p’yle ilgili uygun bir tavır ortaya koymak gerektiği hala doğrudur. Çünkü bilginin unsuru olduğu söylenen inanç bunu ifade eder. İnanç koşulunun varlığını reddetmiş olmak için p’yi bilmenin p’ye karşı hiçbir kişisel tavra sahip olmayı gerektirmediğini iddia etmek gerekir.

Doğruluk Koşulu

Doğruluk bilgi, varlık, anlam, dil ve değerle ilgili kullanıldığında farklı anlamlara gelir. Örneğin anlamsal doğruluk, bir önermenin kastedilen şeyi ifade etmek için yeterli olup olmadığı ile ilgilidir. Yani söylediğiniz şey, kastettiğinizden başka bir anlama geliyorsa önermeniz anlam açısından yanlış olur. Örneğin “Mars’ta hayat vardır” dersek bu önerme, anlam olarak doğrudur fakat onun bilgi olarak doğru olduğunu söylemek için başka şeylere ihtiyaç vardır. Ahlaki anlamda ise eğer bir yargınız ya da davranışınız bir değer sistemine uygunsuzsa buna doğru denilir. Örneğin “eğer birçok zararı defedecek ama kendisi bir zarar ortaya çıkarmayacaksa yalan söylenebilir” dediğimizde bu yargı, deontolojik açıdan yanlış, sonuççuluk açısından ise doğru kabul edilir.

Bilgide ise iki farklı şekilde kullanılır. Birincisi, bilgi ile ilgili, ikincisi de gerekçeleştirme ile ilgilidir. Bilgideki doğruluk koşulu şu şekilde ifade edilir: Eğer p doğruysa S p’yi bilir. Bu koşulun gerekliliği, yanlış inançlar göz önüne alınca anlaşılabilir. Detaylar ne olursa olsun biz doğru olmayan bir şeyi bildiğimizi söyleyemeyiz. Doğruluk, bazı önermelerin özelliği ve

¹ Matthias Steup, “Epistemology in the Twentieth Century”, *Routledge Companion to Twentieth Century Philosophy*, editör: Dermot Moran, Routledge Press, London 2008, s. 473.

bilginin gerekli koşuludur. Doğru olmayan şey bilinemez.² Bilgideki doğrulukta önermelere bu özellikleri veren şeyler zihnimize ait bazı yetenek ve unsurlar değildir aksine olguların zihnimizden bağımsız varlıklarıdır. Ancak onun ne anlama geldiğini ve önermenin bu özelliğe nasıl sahip olduğunu belirleme konusunda bir uzlaşma yoktur. Geleneksel epistemolojide doğruluk, olguya ya da gerçekliğe uygun olma ile ifade edilir.³ Bu açıdan bilgi bu özelliğini öznenin bir ediminden sonra kazansa bile doğruluk, öznenin inanç ve gerekçelendirmesinden bağımsız olarak zihnin dışında bulunan bir özelliğe işaret eder. Platon ve Farabî, doğruluğu zihin ile bilmeye konu olan şeylerin uyuşması olarak tanımlar. Kalemin yazma aleti olduğu bilgisi, onun yazması olgusuna dayanır. Aristoteles, doğruluğu varolanın var olduğunu, olmayanın da olmadığını söylemek şeklinde tanımlar. Thomas Aquinas ise doğruyu zihinsel olanla nesnel olanın birbirine uyması şeklinde ifade eder. Buna çağdaş epistemolojide karşılık gelme, örtüşme veya uygunluğa dayalı (correspondence) doğruluk adı verilir.

Gerekçelendirme Koşulu

Theaetetus sorunu göz önüne alındığında geleneksel epistemolojide inanç ve doğruluğun yeterli koşullar olmadığı ortaya çıkar. Alper bir iş gezisine çıkmıştır. Bu sırada Alper'in evinde bir yangın çıkmıştır. Fakat Alper bu konuda hiçbir bilgi veya duyuma sahip olmadığı halde altıncı hissini etkisiyle evinde yangın çıktığına inanmaktadır. Bu durumda Alper'in evinde yangın çıktığı konusunda inancı vardır ve aynı zamanda bu inanç doğrudur. Fakat sağduyularımız ve sezgilerimizin Alper'in bunu bilmediğini söyler. Onun bu inancı sadece tesadüfün bir sonucudur. Tesadüfi bir doğruluğun bilgi olarak ifade edilemeyeceğinde herkes mutabıktır.

Fakat eğer Yiğit, Alper'e evinde yangın çıktığını bildirdiyse durum farklı olacak ve Alper'in artık bunu bildiğini söyleyebilecektik. Burada doğru inancı bilgiye dönüştüren şey, Yiğit'in tanıklığıdır. O zaman şunu söylemek yanlış olmaz: Doğru inanca bilgi kaynaklarımızdan birini kullanarak ilave bir açıklama getirdiğimizde bilgiye ulaşmış oluruz. Bu ilave açıklamaya gerekçelendirme adı verilir. Gerekçelendirme, bir inancın doğruluğunu gösteren dayanakların ortaya koyulmasıdır. Bu dayanaklar, yeterince güçlü olduğu zaman inançlarımızı bilgiye dönüştürebiliriz.⁴ Gerekçelendirme, bizim inançlarımıza makullük (rasyonellik) katar. Epistemik özne, bir inancını makul hale getirirken bilme araçlarından birine başvurur. İnançlarımızı biz ya bilme araçlarının sağladığı bazı iç veya dış duyu verileri ile elde ederiz ya da bunlar üzerine akıl yürütme yaparak veya muhakemede bulunarak oluştururuz. O halde gerekçelendirme, inançlarımızı oluşturan algılarımız üzerine yeni algılarımızı ilave etmeyi ya da mevcut akıl yürütme ve muhakemelerimiz üzerine yeni akıl yürütme veya muhakemede bulunmayı ifade eder.

Bu ilave açıklama, S'nin p olduğuna dair inancını tesadüf olmaktan çıkararak ona rasyonellik sağlar ve p inancının şans eseri doğru olmasını engeller. Genel ifade ile bir inancı gerekçelendirmek, onun niçin doğru olduğunu ortaya koymaktır. Çağdaş epistemolojide inancın niçin doğru olduğunu göstermeyi sağlayan şeylere G-unsurlar ya da gerekçeleyciler adı verilir.⁵ G-unsurların nitelikleri, gerekçelendirme konusundaki uzlaşmazlıkların temelini oluşturur. G-unsurlar diye ifade edilen şeyler, bize yabancı şeyler değildir. Genel olarak

² Steup 1996, s. 210.

³ el-Farabi 1990, s. 57. Harun Tepe, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi, İstanbul 2003, s. 29.

⁴ Çüçen 2001, s. 39. Cevizci 2010, s. 22.

⁵ Goldman 2002, s. 5.

kanıtlar diye isimlendirilen bu unsurlar algı, tanıklık, bellek, bilinç, içebakış, muhakeme ile akıl yürütmeler sonucu elde ettiğimiz inanç ve bilgilerimizdir.

Gereçlendirme koşulu şu şekilde ifade edilir:

GDİ olarak Bilgi

S, p olduğunu yalnızca ve yalnızca

(i) p doğruysa,

(ii) S p olduğuna inanıyorsa ve

(iii) S'nin p olduğuna inancı gereçlendirilmişse bilir.

S'nin p'yi bildiğini söyleyebilmek için bu üç koşul, tek tek zorunludur fakat bunların hepsi birden yeterli olup olmadığı konusu, çağdaş epistemolojinin en önemli tartışmasıdır. Gettier sorunu, bu üçünün tek tek zorunlu olsa da hepsi birden her zaman yeterli olamayacağını ortaya koyar.⁶

Chisholm, Gail Fine ve Miles Burnyeat başta olmak üzere yakın dönemin düşünürleri, Platon'daki *Logos* teriminin gereçlendirmeye (justification) karşılık geldiğini ileri sürerler.⁷ Epistemik gereçlendirme, inançla doğruluk arasında rasyonel bir ilişki kurmayı ifade eder. "Gereçlendirme", genel anlamıyla doğru inancı bilgiye dönüştüren unsur olarak kabul edilir.⁸ Bu düşünce, bir inancın dünyayla nasıl ilişkilendirildiğini araştırır, başka ifade ile bir inanca sahip olduğumuzda bu inancın olguyla paralel olduğunu araştırmaya gereçlendirme denir. Gereçlendirme filozoflar tarafından farklı terimlerle ifade edilmiştir. Platon, buna açıklama (*logos*) diyordu. Gereçlendirmeyi Farabî, bilincine varma, Plantinga teminat, Ayer, doğru olduğuna hakkı olma, Chisholm, olumlu epistemik statü, Sosa epistemik uygunluk gibi terimlerle ifade ederler. Çağdaş tartışmalarda bu farklı kullanımları ifade edecek ortak bir terim olarak gereçlendirme (justification) kullanılmaktadır.

Doğru inancı bilgiye dönüştürülmesi, inançla doğruluk arasında rasyonel ilişki kurulması anlamına gelir. Rasyonellik, inançla doğruluk arasındaki ilişkinin rastlantısal olmak yerine bilinçli olmasını ifade eder. Buna "bilişsel başarı" koşulu adını verebiliriz. Bilişsel başarı, doğruluğun şans eseri veya tesadüfen değil zihinsel süreçlerle gösterilmiş olması anlamına gelir. "İnançla doğruluk arasında nasıl bir ilişki kurulursa tam bir bilişsel başarı elde etmiş oluruz?" Bu soruya verilen cevaplara bağlı olarak farklı epistemik gereçlendirme yaklaşımları ortaya çıkar.

Çağdaş epistemolojide gereçlendirmenin doğası ile ilgili tartışmaları Theaetetus sorunundan çok Gettier sorunu yönlendirir. Theaetetus sorunu üzerinde önemli bir tartışmanın olmadığı açıktır. Fakat üç koşulun zorunlu olmakla birlikte yeterli olmadığı şeklindeki Gettier sorunu, özellikle çağdaş epistemolojinin önemli bir kısmını oluşturur. Bu sorun, gereçlendirmenin doğası ve anlamı ile ilgili birçok yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımların temel hareket noktası, gereçlendirmenin bir inancı şans eseri doğru olmaktan kurtarmamasıdır. Bu nedenle gereçlendirme, doğru inancın bilgi olması için gerekli bir unsur olmanın yanında bir inanca sahip olan veya gereçlendirmeye girişen kişinin şans unsurunu ortadan kaldırması konusunda üzerine bir yükümlülük almasını

⁶ Steup 2008, s. 474.

⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Linda Zagzebski, "Recovering Understanding", *Knowledge Truth and Duty*, editör: Matthias Steup, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 238. Fumerton 2003, s. 204.

⁸ Platon, *Theaetetus*, 201c, 202c, 206c. Matthias Steup, "Internalist Reliabilism", *Philosophical Issue*, sayı 14, 2004, s. 404. Plantinga 1993a, s. 8. Swinburne 2001, s. 2. Mehmet Sait Reçber, "Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik", *Felsefe Dünyası*, sayı 38, 2003, s. 42.

da ifade eder.⁹ Bu nedenle çağdaş epistemolojide gerekçelendirme, doğruluğu gösterme ve inancı rasyonel hale getirmenin ötesinde anlam ve işlev kazanmıştır.

⁹ Fumerton 2003, s. 204.